

העברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם

בתום מלחמת העולם השנייה הצהירה בריטניה על המשך מדיניות הספר הלבן מ-1939, שבנוסף להגבלות על העלייה וההתיישבות, כלל גם התחייבות להקמת מדינה דו-לאומית בעלת רוב ערבי בא"י תוך 10 שנים. בניגוד לכך, בפועל, ב-29 בנוב' 1947 התקבלה בעצרת הכללית של האו"ם החלטה, ברוב קולות, על הקמת מדינה יהודית ומדינה ערבית בשטחי א"י.

העברת שאלת א"י לאו"ם

ב-15 בפברואר 1947 הודיע בוויין, כי ממשלת בריטניה החליטה למסור את שאלת א"י לידי האו"ם. עם זאת הדגיש כי בריטניה אינה מתחייבת לקבל את המלצות הארגון. מבחינת הבריטנים הייתה זו הודאה בכישלון. נסיונותיהם להביא לידי שיתוף פעולה בין הערבים ליהודים לא הצליחו.

השיקולים שהובילו את בריטניה להעביר את שאלת א"י לאו"ם:

1. אכזבה מעמדת ארה"ב: אי הסכמה בין בריטניה לבין ארה"ב בשאלת א"י, והמתח בין טרומן לאטלי ובוויין, השפיע על צעדיה של בריטניה. בוויין האשים את טרומן בהצבת מיכשולים בפני כל היוזמות שהעלתה בריטניה על מנת לפתור את שאלת א"י. כמו כן, הסתמכה בריטניה על דיווחים שהצביעו על חילוקי דעות במשרד החוץ האמריקני בנוגע למדיניותו של טרומן, וקיוותה כי טרומן יאלץ לחזור בו ממדיניותו.
2. מעמדה של בריטניה במזה"ת: ממשלת בריטניה ביקשה להדק את קשריה עם מדינות ערב באזור, וסברה כי כאשר האו"ם יכפה עליה הסכם בעניין א"י, אז הקשרים בין בריטניה לעולם הערבי לא ייפגעו.
3. החלטת בריטניה לצאת מהודו: השליטה על ארץ ישראל הייתה חשובה לבריטניה כי באמצעותה הבטיחה לעצמה את הדרך להודו - "היהלום בכתר הבריטי". אבל כאשר החליטה בריטניה לצאת מהודו, פחתה חשיבותה של א"י - תהליך הדה-קולוניזציה.
4. מצבה של בריטניה לאחר מלחמת העולם השנייה: אמנם ברטניה הייתה בצד המנצח, אבל היא אבדה מעוצמתה הכלכלית והצבאית. היא צריכה כעת לשקם את כלכלתה ולקלוט מיליוני חיילים משוחררים ששבו לבתיהם. במצב זה, ניהול א"י הכביד על קופת המדינה. בריטניה הייתה תלויה בתמיכתה המדינית של ארה"ב ובעזרתה הכלכלית, ולא רצתה להגביר את המתח איתה.
5. יחסו של הציבור הבריטי: האופוזיציה וחלק מדעת הקהל הבריטית, דרשו מן הממשלה להחזיר את הבנים הביתה ממלחמה חסרת תכלית בא"י. המאבק של היישוב בבריטים העלה את שאלת המחיר שבריטניה מוכנה לשלם עבור השליטה בארץ. הם נאלצו להשקיע לשם כך משאבים רבים, כלכליים ואנושיים. בריטניה הציבה 100,000 חיילים בארץ, מספר עצום ביחס לאוכלוסייה שמנתה 600,000 יהודים ו-1,200,000 ערבים. ככל שרבו התקיפות על כוחות הביטחון, כך עסקו הבריטים בשמירה על עצמם והתקשו לעסוק במשימות שיטור ובטחון

שגרתיות. הלחימה הממושכת של היהודים פגעה בנפש וברכוש בריטי וכך התפתחה התחושה כי חיילי האימפריה אינם מצליחים להתמודד עם היישוב <== פגיעה במורל הבריטי.

ועדת אונסקו"פ:

באפריל-מאי 1947 התקיים מושב מיוחד של עצרת האו"ם שעסק בשאלת א"י. במהלכו נשא נציג בריה"מ באו"ם, **אנדרי גרומיקו**¹, נאום בעל חשיבות הסטורית רבה. בפעם הראשונה בתולדות היחסים בין בריה"מ לתנועה הציונית, דיבר גרומיקו בשם ממשלתו באהדה על שאיפתם הלאומית של היהודים לבנות את ביתם בא"י. הוא ירד לעומקה של הבעייה היהודית, פרש את הסבל של העם היהודי, במיוחד בתקופת המלחמה (השואה), הדגיש את הכורח לבטל את המנדט ולהעניק עצמאות לא"י, הכריז כי אף על פי שרצויה בא"י מדינה עצמאית אחידה, הרי אם יתברר כי שני העמים – יהודים וערבים – אינם יכולים לחיות בשלום במסגרת מדינה אחת, יהיה צורך להקים שתי מדינות נפרדות. תוכן דבריו היה מפתיע לאור עמדתה האנטי-ציונית המסורתית של בריה"מ.

באפריל 1947 הקים האו"ם ועדת חקירה מיוחדת לשאלת א"י, **ועדת אונסקו"פ (United Nations Special Committee On Palestine)**. הועדה הורכבה מנציגי 11 מדינות ניטרלאיות בשאלת א"י (אוסטרליה, אירן, גואטמלה, הודו, הולנד, יוגוסלביה, פרו, צ'כוסלובקיה, קנדה ושבדיה). הועדה סיירה בא"י ובמדינות שכנות. הועדה שמעה עדויות מפיהם של חלק ממנהיגי היישוב, ואילו הערבים החרימו את הועדה וסירבו להופיע בפניה. חברי הועדה סיירו במחנות העקורים באירופה והתרשמו ממצבם הקשה של העקורים. ביקור זה היה הישג למדיניות התנועה הציונית שקשרה בין פתרון בעיית העקורים היהודים באירופה לבין הקמת מדינה יהודית בא"י. בסוף אוגוסט 1947, פירסמה הועדה את המלצותיה (החלטה 181):
הצעת הרוב בוועדה גרסה ש:

- יש לסיים את המנדט הבריטי בא"י ולהעניק עצמאות בהקדם האפשרי.
- בארץ יוקמו שתי מדינות, יהודית (62% מהשטח) וערבית (38% מהשטח).
- אזור ירושלים יישאר בפיקוח בינלאומי.

הצעת המיעוט:

יש להקים בא"י מדינה פדרלית דו-לאומית.

יש הטוענים כי החלטת הועדה הפתיעה את בריטניה, שקיוותה כי האו"ם יתמוך בהמשך שלטונה בא"י.

1 אנדרי גרומיקו (1909-1989), איש משרד החוץ הסובייטי. במלה"ע השנייה כיהן כשגריר בריה"מ בארה"ב ואחר כך כנציג בריה"מ באו"ם. לאחר מכן מונה לשר החוץ הסובייטי (תיק בו החזיק כ-30 שנה). בשנותיו האחרונות כיהן כנשיא בריה"מ.

תגובת הצדדים למסקנות הועדה

- הנהגת היישוב הודיעה על קבלת המלצות הועדה. מבחינת התנועה הציונית היו המלצות הועדה הישג חסר תקדים. **דוד בן גוריון** כתב: "הגשמת תכנית הרוב - עם כל חסרונותיה - זוהי באמת אתחלתא דגאולה (תחילת הגאולה) ויותר מאתחלתא".
- הערבים הכריזו כי הם מתנגדים ודרשו להקים מדינה ערבית בכל שטחי א"י.
- גם מזכיר המדינה האמריקני **ג'ורג' מרשל** - תמך בהמלצות.
- שר המושבות הבריטי הכריז שממשלתו מסכימה עקרונית להמלצות הכלליות של הועדה, בייחוד בנוגע לסיום המנדט ולמתן ריבונות לא"י מוקדם ככל האפשר.

עוד לפני שהובאו המלצות ועדת אונסקו"פ לדיון בעצרת הכללית של האו"ם, מינתה העצרת **ועדת מישנה - ועדת אד-הוק**, שהוטל עליה לנסח את החלטות ועדת אונסקו"פ ולהגישן לעצרת. חברי הועדה דנו בנושאים כמו: מועד סיום המנדט, ניהול ארץ ישראל בתקופת המעבר ושאלת הגבולות בין שתי המעצמות.

לאחר לחצים ומאבקים פוליטיים נערכה באו"ם ב-29 (כט') בנובמבר 1947 הצבעה על המלצות ועדת אונסקו"פ. להלן ההחלטה:

תכנית החלוקה

1. "תקופת מעבר": עד להקמת שתי המדינות, יועברו הסמכויות השלטוניות באופן הדרגתי לשני העמים. על פי לוח הזמנים, בריטניה אמורה להתפנות מהארץ עד ה-1 באוג' 1948, ואילו השלטון העצמאי בשתי המדינות יקום עד שלושה חודשים אחר כך.
2. הקמת שתי מדינות בשטחה של הארץ:
 - מדינה יהודית הכוללת את הנגב, מישור החוף, העמקים (יזרעאל ובית שאן), אזור הכינרת והגליל העליון (כ-62% משטח הארץ).
 - מדינה ערבית הכוללת את שטחי הגדה המערבית (יהודה ושומרון), הגליל המערבי ואזור עזה (38% משטח הארץ), ומובלעת באזור יפו.
 - אזור ירושלים יהיה בשליטה בינלאומית. ירושלים תהיה מפורזת ויוקם בה כוח משטרתית לשמירת החוק והסדר. העיר תנוהל על ידי נציג האו"ם ונציגים של האוכלוסיות בעיר.
3. האיחוד הכלכלי בין שתי המדינות וירושלים: מועצה כלכלית משותפת תקדם את האינטרסים הכלכליים של שתי המדינות על ידי הנהגת שיטת מטבע משותפת, סחר חופשי ביניהן ועוד.
4. ועדה מיוחדת ובה חמש מדינות החברות באו"ם תפקח על ביצוע החלטת האו"ם ותעשה את הסידורים הדרושים לכך.

הצעת החלוקה של האו"ם, 1947

השפעת המלחמה הקרה על עמדת המעצמות:

מדיניות ארה"ב וברית המועצות בשאלת ארץ ישראל קשורה באינטרסים של שתי המעצמות. בין שתי המעצמות, אחרי מלה"ע ה-2 שררה תחרות על העליונות המדינית בעולם. לאחר המלחמה הקיטוב בין שתי המעצמות החריף, והוא בא לידי ביטוי במלחמה הקרה.

המלחמה הקרה נמשכה מסיום מלה"ע השנייה ועד קריסת בריה"מ ב-1991, והייתה מאבק בין המזרח – הגוש הקומוניסטי בראשות בריה"מ וגרורותיה למערב – הגוש הדמוקרטי בראשות ארה"ב וגרורותיה. המאבק בין שני הגושים היה כולל, התפשט לכל העולם, ובא לידי ביטוי בתחומים שונים ומגוונים כמו: אידיאולוגיה (קומוניזם מול דמוקרטיה), דיפלומטיה, מודיעין וריגול, כלכלה, תרבות, מדע ואף בתחום המרוץ לחלל (החל משנות ה-50). המלחמה הקרה התנהלה באזורי מתיחות באירופה, באסיה, באפריקה, בדר' אמריקה ובמזרח"ת.

יש לציין כי עם כל עוצמתו והיקפו, לא הגיעה העימות בין המעצמות לידי מלחמה כוללת ביניהן ולכן היא מכונה "קרה".

עמדת המעצמות בנושא שאלת א"י:

למרות התגברות המלחמה הקרה, תמכו שתי המעצמות – ארה"ב ובריה"מ בהחלטת החלוקה. כל אחת מתוך האינטרסים שלה. יש לציין כי זו אחת הפעמים היחידות, אם לא היחידה, בזמן המלחמה הקרה ששתי המעצמות תמכו באותה החלטה.

עמדת ארה"ב:

בארה"ב היו הדעות בממשל חלוקות לגבי ההצעה. טרומן, נשיא ארה"ב, תמך בהחלטה בעיקר משיקולי דעת הקהל בארה"ב:

- זכר מלה"ע השנייה ומעשי הזוועה הנוראים נגד היהודים היו חרותים ביזכרון הציבורי – טרומן הושפע מדעת קהל אוהדת זו.
- שנת 1948 הייתה שנת בחירות בארה"ב והנשיא היה זקוק לתמיכת היהודים בו ("הקול היהודי"). יהדות ארה"ב שישמה כוח מניע במפלגה הדמוקרטית ונחשבה לגוף בוחרים חשוב. מנגד, במחלקת המדינה (משרד החוץ) הנטייה הייתה להתנגד להצעת החלוקה:
- חששו מההשלכות השליליות של תמיכה במדינה יהודית על קשריה של ארה"ב עם מדינות ערב.
- תמיכה בהחלטה עלולה לפגוע באינטרסים הכלכליים של ארה"ב במדינות הנפט.

עמדת בריה"מ:

עמדתה הושפעה מגורמים רבים:

- גרומיקן, נציג בריה"מ באו"ם, הציג את עמדתה בנוגע לזכותם של היהודים למדינה, על רקע סבלם בשואה, מצוקותיהם של הניצולים בהווה, והקשר ההסטורי של העם היהודי לארץ ישראל. להלן קטע מנאומו:

“... זה יהיה בלתי צודק אם לא נשים לב לשאיפות היהודים למדינה עצמאית משלהם, ואם נשלול מהיהודים הזכות להגשים שאיפה זו. שלילת זכות מהיהודים אין להצדיקה, במיוחד אם ניקח בחשבון כל מה שעבר על העם היהודי במלחמת העולם השנייה...”

(בן גוריון דוד, מדינת ישראל המחודשת, כרך ראשון, עמ' 73)
- תמיכתה נבעה גם מהשיקול כי תמיכה בהצעה תשרת את האינטרסים שלה. על רקע המלחמה הקרה ביקשה בריה"מ לחדור למזה"ת. באותה תק' האזור היה נתון לתמיכה מערבית, בעיקר של בריטניה וצרפת. על ידי תמיכה במדינה יהודית, קיוותה בריה"מ להשיג דריסת רגל במזה"ת, להחליש את הכוחות המערביים להשיג רווחים מאוצרות הטבע באזור (בעיקר נפט).
- לגרום לחילוקי דעות בין ארה"ב לבין בריטניה, דבר שיחליש את מדינות המערב.
- הישוב היהודי בא"י היה ברובו בעל נטייה סוציאליסטית, והיה זה טבעי לראות בו בעל ברית לבריה"מ הסוציאליסטית.

- תמיכת בריה"מ בהקמת מדינה יהודית תביא לתמיכת ציוני ארה"ב בברית המועצות, וכך ישתפר יחסה של ארה"ב לבריה"מ.

מפת ההצבעה:

בעד:

הגוש המערבי : אוסטרליה, בלגיה, דנמרק, צרפת, איסלנד, ליבריה, לוכסמבורג, הולנד, ניו זילנד, נורבגיה, פיליפינים, שבדיה, דרום אפריקה וארה"ב (סה"כ 15 מדינות).
הגוש המזרחי : ביילורוסיה, צ'כוסלובקיה, פולין, אוקראינה ובריה"מ (סה"כ 5 מדינות).
אמריקה הלטינית : בוליביה, ברזיל, קוסטה ריקה, הרפובליקה הדומיניקנית, אקוודור, גואטמלה, האיטי, ניקרגואה, פנמה, פרו, פרגואי, אורוגואי וונצואלה (סה"כ 13 מדינות).

סה"כ: 33 מדינות בעד

נגד:

ארצות ערב : מצרים, עיראק, לבנון, ערב הסעודית, סוריה ותימן (סה"כ 6 מדינות).
ארצות אחרות : אפגניסטן, יוון, הודו, אירן, פקיסטן ותורכיה (סה"כ 6 מדינות).
אמריקה הלטינית: קובה (סה"כ מדינה אחת).

סה"כ 13 מדינות נגד

נמנעו:

הגוש המערבי: אנגליה.
הגוש המזרחי: יוגוסלביה.
ארצות אחרות: סין ואתיופיה (סה"כ 2 מדינות).
אמריקה הלטינית : ארגנטינה, צ'ילה, קולומביה, אל סלבדור, הונדורס ומקסיקו (סה"כ 6 מדינות)

סה"כ 10 מדינות נמנעו

מדינה אחת לא השתתפה בהצבעה – תאילנד.

הגורמים שסייעו לקבלת ההחלטה:

- **מעמד והרכב האו"ם בשנת 1947** : בפעם הראשונה מנסים לפתור בעיה באמצעות האו"ם ונוצרו נסיבות שרק הודות להן התקבלה ההחלטה. האו"ם הוקם זמן קצר קודם לכן (בשנת 1945), קיימת אופטימיות לגבי מעמדו ויכולתו ויש התייחסות חיובית להחלטותיו.
הרכב האו"ם : היה נייטרלי ברובו, לא היה נתון עדיין באופן אוטומטי להשפעת המעצמות.
- **דעת הקהל ושיקולי המדינאים בשנים 1946-1947** : מלה"ע השנייה הסתיימה שנתיים קודם לכן, זיכרונות המלחמה היוו גורם מעצב של דעת הקהל העולמית, בעיקר באירופה. מיליוני פליטים, עקורים ופצועים היו זיכרון חי מהמלחמה. מחנות העקורים, אוניות המעפילים והחזרת מעפילים לקפריסין ולאירופה, סימלו בעיני דעת הקהל את המלחמה שזה עתה

הסתיימה. דעת הקהל השפיעה מאד על המדינאים ובעיקר במערב. חלקם חשו תחושת אשמה על כך שלא עשו די כדי למנוע את שואת יהודי אירופה.

- **כישלון הניסיונות של ארה"ב ובריטניה להגיע לפתרון מוסכם בשאלת א"י בשנים 1945-1947** : בשנים אלו התרחב הפער בין עמדת ארה"ב לעמדת בריטניה בשאלת א"י, הפליטים והעקורים. בעוד שבריטניה הייתה נחושה בעמדתה לא לאפשר עליית העקורים לא"י, ארה"ב אימצה את דו"ח הריסון ותמכה בהעלאת 100,000 עקורים לאלתר. קרוב לודאי כי אילו היו שתי המעצמות מגיעות להסכמה בעניין זה, שאלת א"י לא הייתה מגיעה לאו"ם.
 - **השפעת המלחמה הקרה** : המאבק בין ארה"ב ובריה"מ על איזורי ההשפעה בעולם, והתחדדות המלחמה הקרה, הביאה את שתי המעצמות, כל אחת מסיבות אחרות, לתמוך בהחלטת החלוקה, דבר שלא היה לו תקדים בעבר, ואף לא בהמשך דרכו של האו"ם.
 - **המדיניות ודרכי המאבק של היישוב היהודי והתנועה הציונית בשנים 1946-1947** : היישוב היהודי בא"י הגיע לבשלות לקראת הקמת מדינה – הוא פיתח מוסדות פנימיים מסודרים וסמכותיים, קמה לו הנהגה אחראית ונחושה שהייתה מסוגלת להתמודד עם בעיות קשות, כולל התנגדות לה. הנהגת התנועה הציונית תמכה בחלוקת א"י ובהקמת מדינה יהודית בת קיימא.
- דרכי המאבק: המאבק הצמוד (מדיני, עלייה והתיישבות) סייע לדימוי של היישוב היהודי בעיני העולם.

התגובות להחלטה בקרב היישוב היהודי, הפלשתיני ועמדת מדינות ערב:

- היישוב היהודי – ההחלטה התקבלה ברחבי הארץ בתרועות שמחה, בשירת "התקווה" ובריקודים. ואילו דוד בן גוריון כתב ביומנו: " ...אודה על האמת, השמחה לא שרתה במעוני. לא מפני שלא החשבתי את ההחלטה של או"ם אלא משום שידעתי מה צפוי לנו: מלחמה עם צבאות עמי ערב." מבחינת היישוב ביטאה ההחלטה הישג של המאבק הציוני והיהודי.
- ערביי א"י הפלשתינאים – דחו מכל וכל את ההחלטה והכריזו כי ייאבקו בכוח לסיכול ההחלטה. הם פתחו מייד בגל מהומות ופיגועים נגד היישוב היהודי. **הועד הערבי** העליון הכריז מייד על שביתה של שלושה ימים. למחרת ההצבעה החלה מלחמת העצמאות בירי על נוסעי אוטובוס יהודי שהיה בדרכו מנתניה לירושלים סמוך לשדה התעופה לוד. שישה מנוסעי האוטובוס נהרגו.
- מדינות ערב – הן הצביעו נגד ההחלטה והודיעו כי יפעלו נגדה, ואכן בחודשים שעברו בין החלטת העצרת להכרזה על הקמת המדינה, ארגנה ה"ליגה הערבית" כוחות להתערבות צבאית בא"י. החלטת מדינות ערב לפלוש לארץ באמצעות צבאותיהן הסדירים התקבלה מאוחר יותר, כאשר התברר כי יד היהודים על העליונה במאבק עם ערביי א"י.

